

**Невработеноста во Република
Македонија најголем социоекономски
проблем**

Шифра:1234

**УНИВЕРЗИТЕТ
„Св. Климент Охридски“ - Битола**

Содржина

Вовед.....	3
Поим и мерење на невработеноста	4
Видови невработеност.....	5
Движењето на невработеноста во Република Македонија	7
Невработеност според возраст	9
Невработеност според степенот на образование	11
Невработеност според пол.....	14
Долгорочна невработеност	17
Новорегистрирани вработувања	19
Даночна политика на пазарот на труд	23
Активни политики на пазарот на труд.....	30
Заклучок	38
Користена литература.....	40

Вовед

Невработеноста претставува еден од најтешките социоекономски проблеми со кој се соочуваат голем број земји во светот. Високата стапка на невработеност носи со себе голем број други проблеми како што се: сиромаштија, социјална несигурност која пак резултира со низок квалитет на живот на населението, исто така влијае врз искористеноста на ресурсите и врз економскиот раст. Поради ниската стапка на вработеност во Република Македонија еден од столбовите на макроекономската политика се програмите за вработување. Создавањето на позитивна бизнис клима и создавањето на одредени механизми на пазарот на труд ги поттикнува инвеститорите како домашни така и странски да инвестираат и со тоа да создадат нови работни места. Високата стапка на невработеност во Република Македонија ни покажува дека макроекономската состојба е кривка односно дека е делумно нестабилна. Сепак исто така мораме да забележиме дека поради активните политики на пазарот на труд невработеноста во Република Македонија има надолен тренд односно таа континуирано се намалува, што претставува добар знак за заздравување на нашата економија.

Поим и мерење на невработеноста

Тука се поставува прашањето кој лица се сметаат за невработени? За невработени неможеме да ги земеме сите лица кој не се во работен однос, поради фактот што тука би влегле и пензионерите, лицата под 18 години, лицата кој не бараат работа и сл. Поради тоа за невработени се сметаат лица кој се способни да работат , сакаат да работат и активно бараат вработување, но не можат да го најдат.

Стапката на невработеноста се добива како сооднос помеѓу бројот на невработени лица и вкупната работна сила .

Бројот на невработени лица

Стапка на невработеност = ----- x100

Вкупна работна сила

Невработени лица во земјите со неразвиена пазарна економија се сметаат оние кои се способни да работат , сакаат да работат , поради што активно бараат вработување , меѓутоа не се во можност да го најдат . Вкупната работна сила е демографска категорија која и покрај различните пристапи и критериуми при нејзиното дефинирање во различни земји во основа ја сочинуваат вработените и невработените лица заедно. Притоа за вработените лица се сметаат оние кои вршат некоја платена работа , како и оние кои имаат вработување но привремено се отсутни од работа поради болест, годишен одмор, штрајк и слично.

Видови невработеност

Постојат неколку основни видови на невработеност

- **Фрикциона невработеност:**

Фрикционата невработеност претставува најлесен вид на невработеност. Овој вид на невработеност најчесто се појавува поради две причини: **имперфектноста** на пазарот на труд, која најчеста причина е отсуството на соодветни и благовремени информации за новосоздадените и слободните работни места и поради **перманентните флукутации** на вработените од едно на друго работно место. Мораме да напоменеме дека овој тип на невработеност е цело време присутен во секоја економија, односно не постои држава која има 0 % на невработеност. Тоа е така од едноставна причина што луѓето секогаш ќе бараат подобра можност за вработување со подобри примања и услови. Оваа невработеност уште се нарекува и доброволна невработеност.

- **Структурна невработеност:**

За разлика од фрикционата невработеност, структурната невработеност е доста потежок вид на невработеност кој најчесто резултира со долгорочна невработеност на работниците. Причината за овој вид на невработеност се структурните промени во економијата кој од голема мера зависат од технолошките промени. Брзиот развој на високите технологии предизвикуваат значителни поместувања во земјите со пазарна економија, односно зголемување на значењето и учеството во бруто домашниот производ на една земја на определени сектори, за сметка на други сектори. Поради ова доаѓа до неусогласување на понудата и побарувачката на пазарот на труд, односно постои недостаток на кадар во растечките сектори, а постои вишок на кадар во опаѓачките сектори. Овој вид на невработеност е потежок за решавање поради фактот што потребен е подолг временски период работниците од опаѓачките сектори да се преквалификуваат и обучат со вештини потребни за работа во растечките сектори. Ова е причината за долгорочната невработеност на работниците.

- **Циклична невработеност:**

Цикличната невработеност е поврзана со цикличните движења и развојот на пазарните економии. Кога економијата се наоѓа во фаза на рецесија во тој случај

економската активност опаѓа а со тоа се намалува побарувачката за работна сила, а тоа доведува до зголемување на бројот на невработени. Додека во случај на експанзија економската активност се зголемува а со тоа се зголемува и побарувачката за работна сила, чиј краен резултат е намалување на бројот на невработени. Цикличната невработеност зема замав односно е најголема во услови на депресија.

Движењето на невработеноста во Република Македонија

Од осамостојувањето па се до денес Република Македонија бележи константно високи стапки на невработеност, односно меѓу највисоките стапки на невработеност во Европа. Уште пред осамостојувањето Македонија бележеше големи стапки на невработеност односно во 1975 година стапката на невработеност изнесуваше 22,04 %, во 1985 година 21,82 %, во 1990 година стапката на невработеност изнесуваше 23,55 %. Сепак драстично зголемување на невработеноста во Република Македонија е за време на процесот на приватизација односно во 1995 година забележавме стапка на невработеност од 35,6 %. Промената на сопственоста од јавна (државна) во приватна сопственост се очекуваше да ги зголеми инвестициите и да се намали невработеноста, меѓутоа се случи токму спротивното. Во овој период Република Македонија бележеше доста високи стапки на невработеност.

Табела 1.1: Стапка на невработеност во Р. Македонија

Година	Стапка на невработеност
1997	36
1998	34,5
1999	32,4
2000	32,2
2001	30,5
2002	31,9
2003	36,7
2004	37,2
2005	37,3
2006	36
2007	34,9
2008	33,8
2009	32,2
2010	32
2011	31,4
2012	31
2013	28,6
2014	27,6
2015-I	27,3

Од табелата можеме да забележиме дека стапката на невработеност во периодот на транзиција бележиме високи стапки на невработеност, односно 1997 година 36% невработеност, 1998 имаме благо намалување на стапката на невработеност за 1,5 % и таа достигнува 34,5. Во наредниот период имаме повторно намалување на стапката на невработеност на околу 32 % за да во 2001 година имаме стапка на невработеност од 30,5 што е дотогаш најниска стапка на невработеност од осамостојувањето. Во периодот после 2001 година поради воениот конфликт односно граѓанската војна во Македонија, влијаеше врз економската активност во нашата економија односно таа во тој период значително се намали. Поради тоа во тој период имавме зголемена стапка на невработеност. Па затоа во тој пост-воен период имавме нагло зголемување на стапката на невработеност и таа во годините што следеа се се движеше во од 36 до 37 проценти.

Тука мора да се забележи еден феномен, односно во периодот после воениот конфликт нашата економија остварува високи стапки на раст односно во 2003 година стапката на раст изнесува 2,8 % а невработеноста зе зголемила за 4,8%, во 2004 година стапката на раст на БДП изнесува 4,6 % а невработеноста се зголемила за 0,5 % односно на 37,2 %. Во 2005 имаме стапка на раст од 4,4 проценти а невработеноста повторно минимално се зголемува на 37,3 %. Можеме да забележиме дека во овој период и поради фактот што имаме висока стапка на раст на БДП сепак стапката на невработеност се зголемува. Според некои истражувања потребни се два до три квартали за да зголемената економска активност, односно растот на БДП да се рефлектира во невработеноста. Од друга страна можеме да забележиме дека за време на светската економска криза и европската должничка криза (2009-2013) бележиме ниски стапки на раст, во 2009 и 2012 дури и негативни стапки на раст. Од друга страна во тој период имаме континуиран пад на стапката на невработеност од 32,2 % во 2009 година на 28,6% во 2013 година. Ова е доста невообичаена појава во економијата. Меѓутоа ова е поради различните политики кој ги спроведува владата, поради промената некои закони, отварањето на дисперзирани студии, иселувањето на еден дел на популацијата и сл.

Табела 2: Стапка на реален пораст на БДП и стапка на невработеност 2002-2013 г.

Година	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
БДП (%)	0,9	2,8	4,6	4,4	5	6,1	5	-0,9	2,9	2,8	-0,4	2,7
Стапка на невработеност	31,9	36,7	37,2	37,3	36	34,9	33,8	32,2	32	31,4	31	28,6

Невработеност според возраст

Многу важно е при анализата на невработеноста да се анализира стапката на невработеност според возраста. Ова сметам дека е важно со цел да се види кој возрасни категории се со највисоки стапки на невработеност, и поради фактот што потребни се различни мерки за различни возрасни категории со цел намалување на стапката на невработеност во една економија.

Табела 3: Стапка на невработеност според пол 2004-2015 г.

Возраст/Година	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
15-24	64,8	62,6	59,8	57,7	56,4	55,1	53,7	55,3	53,9	51,9	53,1	
25-49	35,4	35,9	34	32,9	31,6	30,3	30,7	29,6	29,9	27,7	26,5	
50-64	25,5	27,9	28,4	28,5	28	25,9	26	26,2	24,4	23,2	22,4	
65+	4,9	2,6	3,2	3,2	8,8	12,3	6,3	6,8	9,4	7,4	6,8	
15,64	37,4	37,6	36,3	35,2	34	32,3	32,2	31,6	31,2	31,2	28,1	
Вкупно	37,2	37,3	36	34,9	33,8	32,2	32	31,4	31	29	28	27,3

Од табелата можеме да забележиме дека низ годините изминати односно од 2004 до 2014 година стапката на невработеност има надолен тренд, односно стапката на невработеност генерално се намалува кај сите возрасни категории. Исто така важно е да забележиме дека стапката на невработеност кај младите е најголема односно на лицата од 15 до 24 години.

Можеме да забележиме дека во 2004 стапката на невработеност кај младите изнесувала 64,8 % односно тоа значи дека поголем број од младите се без вработување. Во годините што следуваат забележуваме дека има намалување на стапката на невработеност кај младите па таа до 2009 се намалува на 55,1 %, односно тоа значи намалување за дури 9,8 %. Стапката на невработеност кај младите лица продолжува да бележи поблаг пад во годините што следуваат па така во 2014 стапката на невработеност кај млади лица изнесуваше 53,1 %. Стапката на младинска невработеност и сега е доста висока, односно секој втор млад е без вработување. Меѓутоа мора да напоменеме дека со младинската невработеност не се соочува само нашата држава, туку ова е проблем низ цела Европа, односно и во овие држави младинската невработеност е висока. Повеќе од 7,5 милиони млади се без

вработување, а 50% изнесува младинска невработеност во Јужна Европа каде што младинската невработеност е највисока. Поради овој проблем земјите во Европа издвојуваат голем број сретства со цел да ја намалат невработеноста кај младите.

Од табелата можеме да забележиме дека и останатите возрасни категории не стојат доста добро кога станува збор за невработеноста. Кај лицата од 25-49 години односно забележуваме драстичен пад на невработеноста, односно од 35,4% во 2004 на 26,5% во 2014 година. Ова намалување на стапката на невработеност кај оваа старосна граница е најзначајно поради фактот што ова е возрасна група со најголема работоспособност. И поради тоа намалувањето на невработеноста кај оваа старосна граница значително влијае врз решавањето на проблемот на невработеноста во една економија.

Исто така имаме благ пад и на невработеноста кај лицата кој се пред пензија односно од 50-64 години. Стапката на невработеност се намалува од 25,5% во 2004 на 22,4 % во 2014 година.

Невработеност според степенот на образование

Исто така важно во анализата на невработеноста важно е да се разгледа структурата на невработеноста според степенот на образование. Од оваа анализа можеме да забележиме дали на пазарот на труд има потреба од високо квалификувани работници односно работници со завршено више и високот образование (во случај стапката на невработеност кај овие категории да е ниска) или пак на пазарот на друг повеќе да има потреба од работници со понизок степен на образование.

Табела 4: Стапка на невработеност според степенот на образование

Степен на образование	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Без образование	50,1	53,4	62	46,1	53,2	46,3	45	52,7	48,3	46	54,4
Незавршено основно образование	40,2	30,2	33,3	37,1	35,1	28,6	29,7	31,3	32,8	32,5	32,6
Основно образование	47,1	45,8	42,6	43,4	41,8	40	40,1	38,1	38,2	34	31,4
3 години средно образование	43,3	45,6	44,4	40,4	35,6	36,1	34,5	32,9	33	30,5	29,1
4 години средно образование	35,9	36,6	34,5	33,4	32,3	31,2	31,4	31,2	30,9	28,3	28,1
Више образование	17,4	20,5	20,7	20,4	20,2	17,3	17,3	20,1	15,9	16,3	17,5
Високо образование	18,6	20,5	21,3	20,5	21,7	22,1	22,7	23,4	23,3	24,6	23,1
Вкупно	37,2	37,3	36	34,9	33,8	32,2	32	31,4	31	29	28

Од табелта можеме да забележиме дека највисока стапка на невработеност е присутна кај лицата без образование, односно лицата без образование имаат најмала шанса да најдат вработување. Стапката постојано варира односно имаме драстични зголемувања во некои периоди пример од 53,4 % во 2005 се зголемува на 62 проценти за само една година за во 2007 повторно да се намали на 46.1%. Овој тип на невработеност постојано варира од година во година па за во 2014 стапката на невработеност да изнесува 54,4 % што престатува исклучително висока стапка. Ова значи дека секој втор во Македонија без образование е невработен.

Од друга страна стапката на невработеност кај лицата со незавршено основно образование и завршено основно образование има константен пад, односно постои надолен тренд кај овие категории. Стапката на невработеност кај лицата со незавршено основно образование во 2004 година изнесува 40,2 % и таа се намалува за 10 % во 2005

година и изнесува 30,2 %. Потоа во наредните две години имаме пораст на стапката на невработеност кај лицата со незавршено основно образование до 37,1% во 2007 година за да потоа следи константен пад. Во 2011 година стапката на невработеност кај лица со незавршено основно образование изнесува 31,3 %. Стапката во годините што следуваат минимално се зголемува и се движи околу 32 %. Стапката на невработеност пак кај лицата со основно образование константно се намалува. Во 2004 година стапката на невработеност кај лицата со основно образование изнесувала 47,1 %, додека во 2009 година се намалува и доаѓа на границата на 40 %. Во 2011 година за прв пат стапката на невработеност кај лицата со завршено основно образование изнесува под 40 % односно таа изнесува 38,1%. Стапката бележи и понатаму пад, па во 2014 година изнесуваше 31,4%.

Стапките на невработеност кај лицата со 3 години средно образование и 4 години средно образование бележи константен пад. Стапката на невработеност кај лицата со завршено 3 години средно образование од 43,3% во 2004 се намалува константно и во 2012 година се намалува за точно 10 % односно изнесува 33%. Во 2014 стапката на невработеност кај лицата со завршено 3 години средно образование падна под 30 % за прв пат и изнесува 29,1%. Кај лицата пак со завршено 4 години средно образование имаме поблаг пад на невработеноста, односно од 2004 коа стапката изнесувала 35,9 % до 2014 година стапката се намалува на 28.1%, што е значително помало намалување одколку стапката на невработеност на лица со завршено 3 години средно образование.

Овде можеме да забележиме дека стапката на невработеност кај лицата со завршено више образование варира во границите од 17% до 21%. Имаме зголемување на стапката на невработеноста кај лицата со више образование од 17,4% во 2004 на 20,4% во 2006 година. Потоа имаме повторно пад на стапката на невработеност кај овие лица, и таа во 2014 година изнесува 17,5%.

Стапката на невработеност пак кај лицата со високо образование има константен раст. Ако кај сите категории имавме намалување на стапката на невработеност, овде имаме константно зголемување на стапката на невработеност. Во 2004 година стапката изнесува 18,6% и таа до 2014 година се зголемува за 4,5% и изнесува 23,1%. Меѓутоа ова зголемување на стапката на невработеност кај лицата со завршено високо образование се должи и на зголемениот број на запишани студенти

кој од 2008 година па се до 2014 константно се зголемува. Во 2008 година 78% од лицата кој завршиле средно се запишале на факултет, во 2009 година процентот бил значително поголем односно 85%. Во 2010 година 96% од матурантите се запишуваат на факултет. Во последните три години 2011, 2012 и 2013 година процентот на матуранти кој се запишуваат на факултет се движи околу 98-99 %. Зголемениот број на лица кој се запишуваат на факултет влијае врз зголемување на стапката на невработеност на лицата со завршено високо образование.

Овој тренд веројатно ќе продолжи и понатаму, односно стапката на невработеност на лицата со високо образование ќе продолжува да се зголемува. Тоа укажува на фактот дека на пазарот на труд постои вишок на кадри со високо образование. Од друга страна имаме намалување на стапката на невработеност на лицата со понизок степен на образование. Иако стапките на невработеност на лица со више и високо образование се сеуште значително пониски сепак во иднина доколку овој тренд продолжи на зголемување на стапката на невработеност на лицата со високо образование, а истовремено намалување на стапките на лицата со понизок степен на образование, лицата со понисок степен на образование полесно ќе можат да најдат вработување од лицата со високо образование. Тоа може во иднина да доведе до ситуација да имаме намалување на бројот на запишани лица на факултет, поради фактот што на пазарот на труд нема доволно побарувачка за високообразовани лица. Тоа може да резултира со намалување на невработеноста кај високообразованите лица и намалување на невработеноста во целина.

Нвработеност според пол

Анализата на невработеноста според пол ни дава до знаење дека невработеноста и кај мажите и кај жените е скоро еднаква односно постои мала разлика помеѓу стапката на невработеност кај мажите и жените. Можеме да забележиме дека стапката на невработеност кај мажите е помала од стапката на невработеност кај жените освен во 2011,2012 година каде што стапката на невработеност е помала кај жените и во 2012 година кога имаме иста стапка на невработеност.

Табела 5: Стапка на невработеност според пол

Година	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Мажи	36,7	36,5	35,3	34,5	33,8	31,8	31,9	31,8	31,5	29	27,6
Жени	37,8	38,4	37,2	35,5	33,5	32,8	32,2	30,8	30,3	29	28,6
Вкупно	37,2	37,3	36	34,9	34,2	32,2	32	31,4	31	29	28

Исто така овде можеме да забележиме дека стапката на невработеност и кај двата пола во континуитет со сличен интензитет се намалува, па така во 2004 стапката на невработеност кај мажите изнесува 36,7% и таа се намалува и во 2014 изнесува 27,6% односно се намалила за 9,1%. Додека пак кај жените во 2004 стапката изнесува 37,8% и таа се намалува и во 2014 изнесува 28,6% што е за 9,2% намалување за овој период. Можеме да забележиме дека во овој период од 10 години невработеноста кај двата пола скоро идентично се намалила (0,1% повеќе се намалила стапката на невработеност кај жените).

Меѓутоа истата стапка на невработеност на мажите и жените не значи и иста вклученост на двата пола во процесот на производство. Па доколку ги погледнеме стапките на вработеност и активност на мажите и жените ќе добиеме сосема поразлична слика.

Табела 6: Стапка на активност според пол

Година	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Мажи	63,5	64,9	67,3	67,3	68,8	69,6	69,8	68,8	68,7	68,5	69,3
Жени	40,9	43,2	42,9	44,1	43,8	43,7	44	44,7	44,3	45,8	45,3
Вкупно	52,2	54,1	55,1	55,7	56,3	56,7	56,9	56,8	56,5	57,2	57,3

Од табелата за стапките на активност кај мажите и жените можеме да забележиме дека стапката на активност кај жените е доста помала од стапката на активност кај мажите. Тоа значи дека жените помалку учествуваат во бруто домашниот производ, односно тоа значи дека жените како човечки ресурс помалце се искористени за разлика од мажите. Можеме да забележиме дека стапката на активност се зголемува и кај двата пола, па така стапката на активност кај мажите за периодот од 10 години се зголемила за 5,8% односно од 63,5% во 2004 година таа се зголемила на 69,3% во 2014 година. Стапката на активност кај жените за период од 10 години рековме дека бележи константен раст и таа се зголемила за 4,4%, односно од 40,9% во 2004 се зголемува на 45,3% во 2014 година. Постои голем родов јаз помеѓу стапката на активност кај мажите и кај жените. Стапката на активност на мажите споредено со земјите во Европа е приближно колку просечната стапка на активност на тие земји. Меѓутоа стапката на активност кај жените е за 13-14 степени помала, па затоа и родовиот јаз е значително поголем во Македонија одколку во земјите во Европа.

Доколку ја анализираме и стапката на вработеност можеме да добиеме јасна слика за вклученоста на двата пола во создавањето на општествениот производ.

Табела 7: Стапка на вработеност според пол

Година	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Мажи	40,2	41,2	43,5	44,1	45,7	47,5	47,5	47	47,1	48,7	50,1
Жени	25,4	26,6	27	28,4	28,8	29,4	29,8	30,9	30,8	32,5	32,4
Вкупно	32,8	33,9	35,2	36,2	37,3	38,4	38,7	38,9	39	40,6	41,2

Од табелата можеме да забележиме дека стапката на вработеност е значително ниска. Меѓутоа можеме исто така да забележиме дека за разлика од 2004 кога стапката на вработеност изнесувала 32,8% сега се зголемува на 41,2% во 2014 година. И кај двата пола имаме зголемување на стапката на вработеност, па така во 2014 година стапката на вработеност кај мажите е рекордно висока за Македонија и изнесува 50,1%. Додека стапката на вработеност кај жените исто така има постојан раст и таа во 2014 година изнесува 32,4 %. Просечно родовиот јаз во Република Македонија изнесува 18% додека просекот во земјите во Европа изнесува 11%. Тоа значи дека споредено со земјите во Европа родовиот јаз помеѓу стапката на вработеност помеѓу двата пола е сеуште доста голема.

Постојат неколку причини за пониската активност и вработеност кај жените за разлика од мажите. Како основни причини кој се наведуваат за високата неактивност кај жените се традиционалната улога на жената и степенот на образование. Меѓутоа во последен период забележан е раст на жени кој се запишале на прв, втор и трет циклус на студии. Ист е соодносот и кај завршените студенти на прв, втор и трет циклус на студии. Традиционалната улога на жената е можеби најзначајната причина за ниската активност и вработеност на жените. Односно големиот број на жени кој се изјаснуваат на домаќинки укажува на фактот дека голем дел од жените ја прифаќаат улогата дека тие се единствените кој треба да се грижат за домот. Поради овие две причини стапката на вработеност и активност кај жените се исклучително ниски.

Сега откако ги анализираме и стапката на активност и стапката на вработеност можеме да имаме целосна слика во врска со вклученоста на жените во процесот на производство, а додека анализирајќи ја само стапката на невработеност не добиваме претстава за нивната вклученост во создавањето на општествениот производ.

Долгорочна невработеност

Според времетраењето на невработеноста невработените се делат на краткорочно невработени (до една година) и долгорочно невработени (повеќе од една година). Доста важно е да се анализира колкав дел од невработените се долгорочно невработени а колкав краткорочно невработени. Во земјите со ниски стапки на невработеност, краткорочната невработеност е повеќе застапена одколку долгорочната, и како што рековме таа е стандарна појава во секоја економија која се јавува поради имперфекноста на пазарот на труд и поради варирањата на вработените од едно на друго место. Фрикционата невработеност е краткорочна невработеност. Долгорочната невработеност пак претставува многу потежок тип на невработеност. Кај земјите со високи стапки на невработеност најчесто долгорочната невработеност е значително поголема од краткорочната невработеност.

Табела 8: Процент на долгорочна невработеност

Долгорочна невработеност (%)											
Година	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
	85,4	86,7	86,3	84,9	84,9	81,9	83,3	82,6	82,1	82,5	83,4

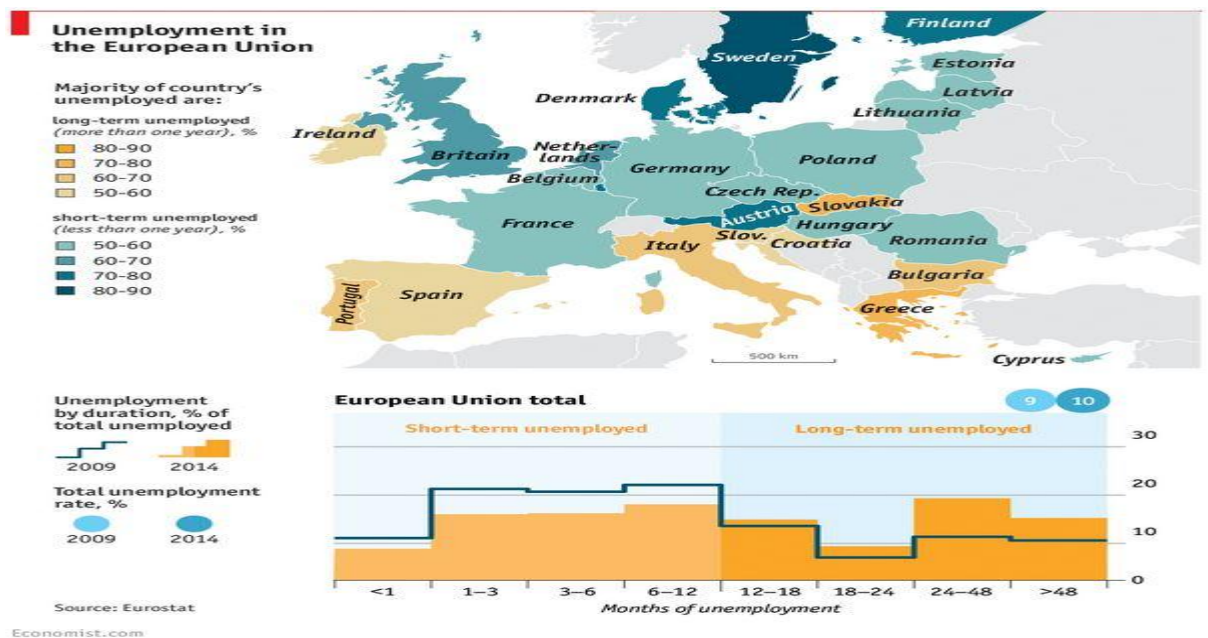
Македонија како земја со висока стапка на невработеност карактеристично е да има висок процент на долгорочна невработеност. Од табелата можеме да забележиме дека и покрај тоа што стапката на невработеност се намалува, процентот на долгорочна невработеност бележи минимален пад но сепак е значително висок, односно е над 80 %. Гледаме дека во 2004 година 85,4% од вкупниот број на невработени биле долгорочно невработени. Тој процент се зголемува и наредната година изнесува 86,7%. Потоа имаме пад на процентот на долгорочната невработеност до 2009 година чиј процент изнесува 81,9% долгорочна невработеност. Во наредните години до 2014 година имаме варирање на процентот на долгорочна невработеност околу 82-83%.

Долгорочната невработеност и високата стапка на невработеност кај младите создаваат состојба на “статичност” на пазарот на труд каде што поради малиот број на новоотворени работни места вработените решаваат да останат вработени а невработените остануваат без вработување повеќе од една година. Состојбата на

“статичност” на пазарот лошо влијае и врз вработените од причина што создава подлога да бидат кршени нивните работнички права. Работодавачите се свесни за состојбата на пазарот и можат да си дозволат кршење на работничките права и притоа да не најдат на отпор од вработените поради нивниот страв за губење на работното место. Затоа во земји со висока невработеност и со слаби синдикати како што е случајот во нашата земја, работодавачите грубо ги кршат работничките права.

После светската финансиска криза и европската должничка криза ситуацијата во еден дел од земјите во Европа по прашањето на долгорочната невработеност не е баш розова.

Слика 1: Процент на долгорочна невработеност во Европа

Од ова можеме да забележиме дека земјите од Јужна Европа кој најмногу беа погодени од европската должничка криза: Шпанија, Португалија, Грција, Италија, Ирска и новите земји членки: Бугарија, Хрватска, Словенија, Малта имаат најголеми проценти на долгорочна невработеност.

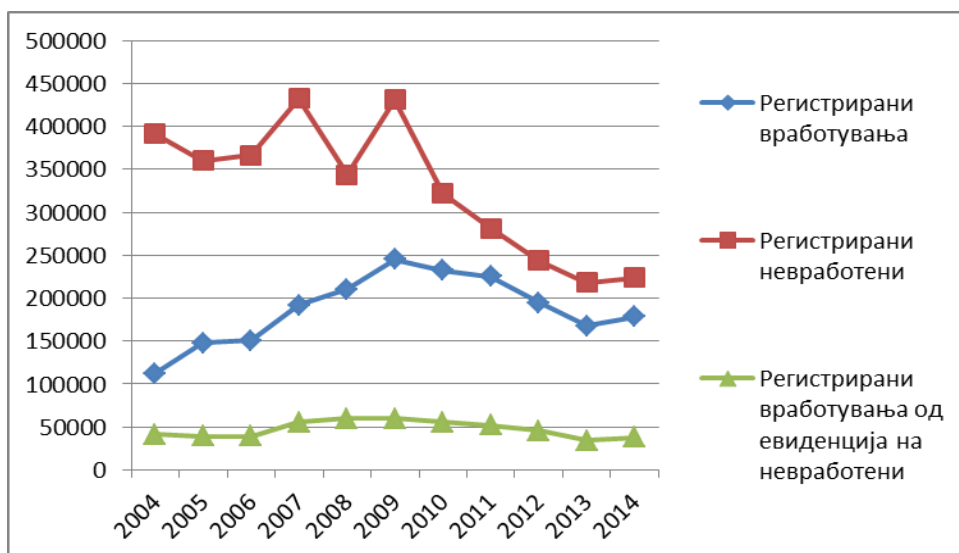
За разлика од нив пак скандинавските земји имаат најмал процент на долгорочна невработеност односно тој изнесува 18-19%, исто така и Германија стои доста добро во однос на долгорочната невработеност.

Германија е единствената земја од Европската Унија каде е намалена вкупната невработеност и долгорочната невработеност. Причината за ова се флексибилните пазари на труд во овие земји и исто така мерките кој што се превземаат на пазарот на труд.

Новорегистрирани вработувања

Преку претходните анализи утврдивме дека стапката на невработеност во периодот од 2004-2014 година константно се намалува. Доколку ги земеме податоците за невработеноста од агенцијата за вработување во Република Македонија можеме да забележиме дека бројот на регистрираните невработени лица бележи намалување.

Слика 2: Број на регистрирани вработувања

Табела 9: Број на регистрирани вработувања

	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Регистрирани вработувања	112.013	147.965	150.815	191.472	210.010	245.294	232.499	225.347	194.951	167.575	178.115
Регистрирани невработени	391.072	359.989	366.551	432.674	343.363	431.295	321.341	281.144	243.404	217.858	223.808
Регистрирани вработувања од евиденција на невработени	41.112	39.487	39.312	55.870	59.901	59.803	55.352	52.198	45.712	34.070	37.883

Од графиконот и од табелата можеме да забележиме дека бројот на невработени лица бележи пад, односно во 2008 изнесува 366.551 невработени лица, во 2010 година 321.341 невработени лица, 2011 година 281.144 невработени лица, да во 2013 тој број се намали на 217.585 невработени лица.

Од друга страна мораме да ги погледнеме и бројот на регистрирани нови вработувања. Можеме да забележиме дека бројот на регистрирани вработувања расте само во периодот од 2004-2009 година. Од тој период па се до 2013 година имаме драстичен пад односно драстично намалување на бројот на регистрирани нови вработувања. Односно бројот од 245.294 регистрирани вработувања се намалува наредната година на 225.347 регистрирани вработувања. Во тој период од 2009 година до 2013 година бројот на регистрирани нови вработувања се намалил за 31,7%. Во истиот тој период бројот на регистрирани невработени лица исто така се намалува за 49,5%. Можеме да забележиме дека ситуацијата во 2014 година се подобрува кога е во прашање регистрираните вработувања и регистрирани вработувања од евиденцијата на невработени. Исто така треба да се напомене дека во тој период опаѓа и бројот на регистрирани вработувања од евиденцијата на невработените. Во периодот од 2008-2013 година бројот на регистрирани вработувања од евиденцијата на невработени опаѓа за 56,8%.

Тука се поставува прашањето како се намалува бројот на невработени, а во исто време се намалува бројот на нови регистрирани вработувања и вработувања од евиденцијата на невработени.

Ова е резултат веројатно на неколкуте законски промени кој придонесоа во намалувањето на регистрираните невработени лица во АВРМ. Во мај 2009 година се воведоа измени и дополнувања на Законот за придонеси од задолжително социјално осигурување, па поради тоа невработените лица своето здравствено осигурување го добиваат преку пополнување и поднесување на пријавата за остварени приходи во претходната година, која се поднесува во подрачната единица на Фондот за здравствено осигурување. Оваа мерка е воведена со цел да се исклучат невработените лица кои се пријавуваат во АВРМ само поради остварување на здравствено осигурување, а при тоа активно не бараат работа или се дел од сивата економија.

Промени имаше и во Законот за евиденција на трудот како резултат на усогласувањата со Законот за вработување и осигурување во случај на невработеност и Законот за работни односи, воведоа разлики помеѓу лицата кои активно бараат работа и останатите невработени лица, односно на активни и пасивни баратели на работа. Според новата методологија на разграничување на невработените на пасивни и активни баратели на работа, секој невработен кој во анкетат за невработени на Агенцијата за вработување ќе се изјасни дека активно бара работа, во тој случај тој мора да го прифатат понуденото работно место, а во случај да го одбијат понуденото работно место АВРМ ги отстранува од евиденцијата на невработени. Невработените кој се изјасниле дека не сакаат да им се нуди работно место од Агенцијата за вработувања се евидентираат како неактивни баратели на работа, односно други невработени. Пасивните невработени лица го задржуваат правото да посетуваат обуки организирани од Агенцијата за вработување, и тие имаат обврска да се пријавуваат на секои шест месеци во Агенцијата за вработување.

Активните баратели на вработување пак имаат обврска да се пријавуваат секој месец во Агенцијата за вработување, да изработуваат шестмесечен индивидуален план за вработување, да приложат докази за барање на работа, да ги посетуваат обуките организирани од Агенцијата за вработување. Во спротивно тие се отстрануваат од евиденцијата на невработени.

Од сето ова можеме да заклучиме дека намалувањето на бројот на невработени лица не е резултат само на активните политики на пазарот на труд, туку и поради измената на законската регулатива за остварување на здравствено осигурување според кој лицето немора да биде регистрирано како невработено за да остварува право на здравствено осигурување. Исто така како причина за намалениот број на невработени може да се наведе отварањето на дисперзирани студии со кој драстично се зголеми бројот на запишани студенти, односно последниве години се движи над 98%. Исто така поставувањето на строги критериуми за отстранување од евиденцијата на невработени е причина за намалување на бројот на невработени.

Од сето ова можеме да заклучиме дека ова не е вистинскиот начин на решавање на проблемот на невработеност, поради фактот што бројот на креирани нови работни места не се зголемува туку напротив се намалува. Создавањето на поволна бизнис клима ќе ги стимулира пред се домашните а и странските инвеститори да инвестираат

за отварање на нови компании или проширување на нивните постоечки капацитети, а тоа автоматски значи нови работни места. Исто така сметам дека преку активните политики на пазарот на труд се доста значајни за урамнотежување на понудата и побарувачката на пазарот на труд а со тоа и намалување на невработеноста. Ова се двата најдобри начини за креирање на нови работни места, а со тоа и реално намалување на стапката на невработеност. Даночната политики на пазарот на труд, односно намалување на даноците и придонесите за вработените краткорочно ја намалуваат невработеноста, а на штета на буџетот. Меѓутоа во услови на рецесија голем дел од владите користат дел од овие мерки со цел да ордување на стапката на невработеност што е можно пониска.

Даночна политика на пазарот на труд

Кога зборуваме за даночната политика на пазарот на труд се мисли на промената на даночните стапки за социјално осигурување и персонален данок, со цел намалување на стапката на невработеност.

Во овој дел важно е да се споменат промените на даночните стапки за социјално осигурување и персонален данок, а воедно се вовеле и концептот на бруто плата и интегрирана наплата на персоналниот данок на доход и социјалното осигурување кај Управата за јавни приходи.

Придонесите за социјално осигурување до 2008 изнесуваа 32,5%, и тие постепено во годините што следуваа беа намалувани. Промените на даночните стапки за социјално осигурување кој се воведоа во 2009 година ги намалија од 32,5% придонесите за социјално осигурување во 2008 година на 28,4% во 2009 година, на 27% во 2010 година. Придонесите за социјално осигурување останаа на нивото од 2010 година односно 27% во наредните години се до денес.

Табела 10: Стапки од придонеси од задолжително социјално осигурување

Вид на придонеси	2008	2014
Пензиско и инвалидско осигурување	21,2	18
Здравствено осигурување	9,2	7,3
Дополнителен придонес за задолжително здравствено осигурување за случај на повреда на работно место и професионално заболување	0,5	0,5
Придонес за осигурување во случај на невработеност	1,6	1,2
Збирен износ	32,5	27

До 2016 година предвидено е дополнително намалување на придонесите на 26,4%. Персоналниот данок на доход беше намален на 10% во 2008 година што претставува една од најниските даночни стапки во светот, исто така беше изменета и основицата за пресметка на социјални придонеси, со што минималната основица се постави на 50% од просечната бруто плата, а минималната основица- на четири просечни плати (во 2011 г. се измени на шест), со што платите кој го надминуваат износот од четири (односно шест од 2011) просечни плати, плаќаат социјални придонеси само на основицата од четири (шест) просечни плати.

Крајната цел на овие промени беше да се намали административниот трошок на фирмите и на тој начин да се стимулираат инвестициите како на домашните така и на странските компании со цел да се отворат нови работни места, да се намали регресивноста на даночните давачки посебно на работните места со ниски плати, со што би се намалил бројот на неформално вработените лица а со тоа и сивата економија. Меѓутоа тука мора да се спомени дека начинот на кој се поставија основиците за наплата на социјални придонеси од плата ја задржуваат регресивната структура на давачки, која придонесува за повисоки трошоци на трудот за пониско платените работни места.

Исто така како дел од даночните реформи беше воведен и системот на бруто плата. Ова подразбира договарање на платите во бруто износ, односно сите надоместоци да бидат претставени во платата и интегрираната наплата на социјалните придонеси и персоналниот данок на доход во управата за јавни приходи. Промената има за цел да го поедностави претставувањето на вкупните трошоци на трудот, а уште поважно да се избегне даночната евазија односно да се подобри наплатата на социјалните придонеси.

. Доколку ги погледнеме податоците во различни земји ќе забележиме дека, намалувањето на даноците на трудот различно влијае врз стапката на невработеност во различни земји. Доколку ги земеме зејите членки на ЕУ тогаш ќе забележиме дека намалувањето на даноците на трудот влијае врз намалување на стапката на невработеност. Тоа не е случај кај дел од земјите на Балканот, односно и покрај намалувањето на даноците на трудот сепак високите стапки на невработеност остануваат.

Следно да видиме како даночните политики на пазарот на труд влијаат врз вработеноста, врз Фондот за здравство и Фондот за пензиско и инвалидско осигурување и ефектот врз платите. Од претходните анализи забележавме дека бројот

на креирани нови работни места се намалува, односно белижи пад во периодот во кој е донесена даночната промена, односно 2009 година. Сепак тука не треба да се исклучува и влијанието на светската финансиска и европската должничка криза врз бројот на креирани нови работни места во тој период.

Доколку го погледнеме платите ќе забележиме дека во овој период најголем дел од лицата остваруваат плата која што е пониска од просечната. Според податоците во 2014 година околу 70,1% од вработените остваруваат плата пониска од просечната, односно најголем број од нив односно 29,8% остваруваат плата помеѓу 8000-12000 денари. Во рамките на просечната плата односно вработени кој остваруваат плата помеѓу 21000-25000 денари се 9,8% од вработените. Процентот на лицата кој остваруваат плата над 25000 денари е значително мал и изнесува 7% од вработените. Сепак споредено со претходните години имаме минимално подобрување односно зголемување на платите, што се рефлектира преку постојаното зголемување на просечната нето плата. Ова значи дека даночните промени влијаеле позитивно врз зголемувањето на платите.

Следно да ги анализираме импликациите на даночните промени врз Фоднот за здравство и Фондот за пензиско и инвалидско осигурување.

Табела 11: Осигурени лица 2007-2014 г.

Осигуреници	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Активни работници	445.653	468.860	478.962	482.929	488.869	481.077	486.116	509.210
Активни земјоделци	17.297	14.799	14.613	14.869	18.154	18.381	19.077	20.121
Пензионери	329.611	284.425	278.863	283.303	291.170	268.006	283.658	287.173
Невработени лица	263.672	253.280	256.416	253.249	21.927	21.214	17.159	12.055
Осигурани преку програмата на МЗ			5.628	14.458	216.965	223.470	238.739	230.354
Останати	24.098	21.296	18.586	17.321	17.464	14.962	13.916	13.384
Осигуреници	1.080.331	1.042.660	1.053.068	1.066.129	1.054.549	1.027.110	1.058.665	1.072.297
Членови на семејство	879.053	853.352	840.766	836.816	780.980	717.127	725.951	716.501
Вкупно осигурени лица	1.959.384	1.896.012	1.893.834	1.902.945	1.835.529	1.744.237	1.784.616	1.788.798

Во табела претставени се осигурениците во Фондот за здравство. Од табелата можеме да забележиме дека вкупниот број на осигуреници во 2008 се намалува од 1.959.384 осигурени лица на 1.896.012 осигурени лица. Бројот на осигурени лица не претрпува некоја значајна промена и во наредната година, но во

2010 година имаме зголемување на бројот на осигуреници за разлика од претходната година од 1.893.834 осигурени лица на 1.902.945 осигурени лица. Меутоа во наредните години повторно имаме пад на вкупниот број на осигурени лица. Друго што е важно и што можеме да забележиме е растот на бројот на осигуреници активни лица, односно константниот раст на бројот на осигуреници активни лица (освен во 2012 година кога бележи пад). Исто така важно е да се забележи дека бројот на осигурени лица според програмата на Министерството за здравство бележи константен раст, особено тоа е забележително во 2011 година каде бројот на осигурени лица преку програмата на Министерството за здравство се зголемува од 14.458 осигурени лица во 2010 година на 216.965 осигурени лица во 2011 година. Големи промени се случуваат кај осигурените невработени лица од 2011 година, заради префрлањето на евиденцијата од Агенцијата за вработување во ФЗОМ, а воедно и заради законските промени според кои т.н. невработените лица со ниски и повисоки примања (дефинирани во Законот за здравствено осигурување) се префрлаат како осигуреници преку програмата на Министерството за здравство (Буџет на РМ). Невработени лица кои оствариле приход над 8.050 ден. месечно во текот на претходната година се обврзани да платат за здравствено осигурување 50% од просечна плата согласно закон (околу 1.128 ден.), а истото важи и за семејства чиј вкупен месечен приход надминува 8.050 денари. Семејствата со ниеден вработен член кои претходната година оствариле вкупен месечен приход над 15.451 денари, должни се да го платат целото здравствено осигурување за сите лица од семејството (сума од околу 9.024 денари за четиричлено семејство).

Табела 12: Осигурени лица, категорија активни работници 2006- 2014 г.

Година	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Активни работници	445653	468860	478962	482929	488869	481077	486116	509210
% од вкупните осигуреници	22,74	24,73	25,29	25,38	26,63	27,58	27,24	28,47

Од табелава можеме да го забележиме и зголемувањето на бројот на осигуреници од активните работници. Имаме зголемување од 2007 година до 2014 година за 5,7%.

Ова е само едната страна. За сликата да биде комплетна мораме да ги анализираме и промените на приходите и расходите на буџетот на Фондот за здравство.

Табела 13: Буџет на ФЗОМ во однос на Буџет на РМ и БДП од 2006 до 2014 г. (во илјади денари)

Година	Приходи од придонеси од плати	Промена во приходите од придонесите (во однос на претходна година)%	Вкупни приходи	Вкупни расходи	Буџет на ФЗОМ како % од Буџетот на РМ	Буџет на ФЗОМ како % од БДП
2006	9.448.377	5,20	16.504.895	16.280.394	15,40	5,24
2007	9.963.345	5,50	17.491.256	16.425.000	13,98	4,64
2008	10.874.393	9,10	20.427.496	19.630.399	14,00	4,93
2009	10.710.737	-1,50	19.719.633	19.165.347	13,75	4,71
2010	10.758.713	0,40	19.925.385	19.803.243	13,88	4,64
2011	11.170.000	3,80	21.104.000	20.967.117	14,11	4,60
2012	11.654.000	4,30	21.548.000	21.436.409	13,76	4,50
2013	12.015.000	3,09	22.149.000	21.886.740	12,99	4,43
2014	12.584.771	4,70	22.777.670	22.570.530	12,89	4,28

Од податоците од табелата можеме да забележиме дека имаме константно зголемување на вкупните приходи, но исто така истовремено имаме зголемување и на вкупните расходи на ФЗОМ. Важно е да се напомене дека се забележува намалување на учеството на буџетот на ФЗОМ како процент од БДП во периодот од 2006-2014 (со исклучок на 2008 година каде има мало зголемување) од 5,24% во 2006 година на 4,28% во 2014 година. Исто така имаме намалување на учеството на буџетот на ФЗОМ како процент од Буџетот на РМ, односно од 15,4% колку што се издвојувале од Буџетот на РМ во 2006 година, процентот на издвоени сретства се намалува на 12,89% во 2014 година. Кога станува збор за придонесите од плати, во периодот од 2006-2008 година имаме константно зголемување на овие видови на приходи. Меѓутоа со даночните измени кој беа направени во 2009 година можеме да забележиме дека во 2009 година имаме намалување на приходите во однос на претходната година за 1,5%. Од 2010 па натаму повторно имаме константно зголемување на приходите од придонеси од плати.

Табела 14: Број на осигуреници во ПИОМ 2008 – 2014г.

Година	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Број на осигуреници кој плаќаат придонеси	418.958	407.887	413.797	436.688	456.180	485.567	489.910
Вкупен број на осигуреници	451.491	475.780	466.280	489.608	507.061	526.909	536.191
Вкупен број на корисници на пензија	273.281	273.977	273.751	280.891	285.411	289.114	293.860

Од овие податоци најважно е да забележиме дека вкупниот број на осигурени лица бележи константен раст (освен 2010 година кога имаме намалување на вкупниот број осигурени лица) односно од 451.491 осигурени лица на 536.191 во 2014 година. Исто така имаме константно зголемување на бројот на корисници на пензија.

Меѓутоа она што е важно кога станува збор за ПИОМ е намалувањето на приходите со воведувањето на новата даночна мерка во 2009 година, а истовремено зголемување на расходите.

Табела 15: Приходи и расходи на ПИОМ 2007 – 20014 (во милиони денари)

Година	Изворни приходи	Приходи од буџет на рм	Вкупни приходи	Вкупни расходи	Разлика
2007	21.914,23	10.378,52	34.053,25	32.769,55	1.283,70
2008	25.581,91	10.181,99	37.621,70	38.733,14	-1.111,44
2009	26.279,53	14.020,85	41.589,52	41.392,97	196,55
2010	26.137,49	14.218,12	41.470,03	42.507,46	-1.037,43
2011	26.890,36	15.704,97	43.937,09	44.305,77	-368,68
2012	27.659,80	17.503,34	46.370,63	46.226,76	143,87
2013	28.655,98	21.060,83	51.070,23	50.854,76	215,47
2014	29.876,77	22.677,71	53.780,68	54.017,45	-236,77

Од податоците во табелата можеме дека имаме во годините 2007 и 2008 година зголемување и на изворните и на вкупните приходи на ПИОМ. Во 2009 година значајно е да се забележи дека имаме зголемување на вкупните приходи наспроти намалените стапки, кое е вреојатно резултат на подобрената наплата, односно воведување на интегрираниот систем на наплата на придонесите во УЈП. Во 2010 година важно е да забележиме дека имаме негативна разлика помеѓу приходите и расходите поради намалувањето на изворните приходи од осигурениците. Во 2011 година можеме да забележиме дека ПИОМ повторно работи со поголеми расходи отколку приходи. Во 2012 и 2013 година ПИОМ остварува поголеми приходи отколку расходи, и во 2014 тој повторно работи со поголем расходи од приходи. Тука е важно

да се забележи дека од 2009 до 2014 значително односно драстично се зголемуваат сретствата кој се добиваат од Буџетот на РМ. Во тој период имаме зголемување на сретствата кој ПИОМ ги добива од Буџетот на РМ за 61,8%. Изворните приходи се зголемуваат но со помал интензитет. Во периодот 2009-2014 изворните приходи се зголемуваат за само 13,6%. Ова значи дека се зголемени сретствара од Буџетот на РМ за тековни трошоци. Ова зголемување на надоместокот од Буџетот на РМ укажува дека не се оствариле проекциите за приходите и расходите. Тоа е резултат на неостварените високи зголемувања на стапката на вработеност а и со тоа поголеми изворни приходи.

Според ова можеме да забележиме дека и ФЗОМ и ПИОМ во периодот на намалување на стапките на придонес од плата, нема значително зголемување на бројот на осигуреници и пред намалувањето на придонесите, односно во периодот пред 2009 година. Меѓутоа намалените социјални придонеси влијаеа врз приходите кој се намалија во однос на расходите на фондовите. Ова доведе до ситуација да имаме буџетски трансфери од Буџетот на РМ со цел покривање на тековниот дефицит. Со продолжувањето на трендот на намалување на социјалните придонеси со постојната динамика на раст на вработеноста се доведува во прашање одржливоста на двата фонда.

Активни политики на пазарот на труд

На почетокот мораме да споменеме дека активните политики на пазарот на труд прв пат се применуваат во Шведска на почетокот на 1950-тите години. Целта на овие политики е подобро услогласува на понудата и побарувачката на пазарот на труд. Во 1970-тите години активните политики на пазарот на труд ја добиваат денешната форма. Целта на активните политики на пазарот на труд е зголемувањето на можностите за вработување, инклузивност и партиципација на невработените на пазарот на труд. Кога станува збор за активните политики на пазарот на труд важно е да се спомене дека овие политики немаат големо влијание врз намалувањето на невработеноста. Активните политики на пазарот на труд имаат помал капацитет за зголемување на бројот на работни места за разлика од: макроекономската стабилност, економскиот раст, правната и институционална сигурност. Меѓутоа доколку овие политики се соодветно креирани тие можат да имаат значително влијание врз намалување на невработеноста и зголемување на вработеноста.

Активните политики на пазарот на труд кај земјите во ОЕЦД се категоризираат во шест групи на програми.

Првата тип на програма се нарекува: Зајакнување на капацитетите на Агенцијата за вработување (администрирање и мониторирање на програмите за вработување, подобрување на ефикасноста во спојување на невработените со соодветни слободни работни места). Целта на оваа програма е зголемување на ефикасноста во спојувањето на понудата и побарувачката на пазарот на труд, намалување на информационата неефикасност. Трошоците за овој тип на програма се релативно ниски а додека од друга страна имаме високо ниво на ефективност.

Вториот тип на програма според земјите од ОЕЦД се нарекува: Обуки и преквалификација. Целта на овој тип на АППТ е намалување на несовпаѓањето на бараните и постојните квалификации на пазарот, односно подобрување на можностите за вработување преку обука и доквалификација, намалување на загубата на вештините и квалификациите за време на невработеноста. Трошоците се релативно скапи, односно високи. Кога е во прашање ефективноста имаме мешани ефекти, односно одредени студии потврдуваат ефикасност на мерките а додека други студии покажуваат дека немаат голема ефикасност.

Третиот тип на програма е: Програми за самовработување и субвенционирано вработување. Целта на овие програми е зголемување на побарувачката на работна сила, подобрување на процесот на спојување на понудата и побарувачката на пазарот на труд. Трошоците и за овој тип на АППТ се релативно високи, а ефектите како и кај претходната мерка се мешани, односно имаме според некои студии и истражувања ефективност на овој тип на програми, а според други студии и истражувања неефективност.

Дирекното креирање на работни места, вработувања во јавниот сектор е следниот тип на АППТ. Овој тип на програми имаат за цел зголемување на побарувачката за работна сила и спречување на губењето на вештините и квалификациите на работниците. И ка овој тип на програми имаме релативно високи трошоци, а мерките се неефективни.

Следна петиот тип на програми се: Мерките насочени кон младите, којшто се однесуваат на обуки и субвенционирање на младите за полесно вработување. Целите се зголемување на побарувачката на работна сила кај младата популација, подобрување на спојувањето на понудата и побарувачката на пазарот на труд, и намалување на несовпаѓањето на бараните и постојните квалификации на пазарот на труд на младите лица.

Последниот тип на програма се однесува на: Мерки за лицата со посебни потреби. Целта на овој тип на програма е интегрирање односно вклучување на лицата со посебни потреби на пазарот на труд.

Кога станува збор за Република Македонија АППТ почнуваат да се применуваат одредени типови на активни мерки уште во 2002 година. Меѓутоа првите оперативни планови за активни политики за вработување се изработуваат во 2007 година од страна на Министерството за труд и социјална политика.

Табела 16: Активни политики и мерки за вработување, број на корисници и наменети средства (во денари) 2007-2014

Година	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Програма за самовработување								
Корисници	500	500	600	700	700	900	930	1.050
Буџет	73.300.000	97.235.600	127.540.300	147.500.000	147.500.000	188.314.350	194.600.000	214.045.647
Програма за формализирање на постојани бизниси								
Корисници		107	250	250	250			
Буџет		18.136.500	47.000.000	47.000.000	47.000			
Програма за подготовка за вработување преку обуки								
Корисници	5.000	5.928	3.691	4.291	4.906	3.380	3.570	6.411
Буџет	50.000.000	61.363.600	21.546.560	37.736.000	39.431.000	35.313.250	51.292.400	49.500.100
Програма- преку обука до одржливо самовработување и субвенционирано вработување								
Корисници						20		
Буџет						3.066.000		
Поддршка за дополнително вработување во постоечки фирми регистрирани преку програмата за самовработување 2007,2008,2009 и формализирање на бизнис 2009								
Корисници				до 50	до 90			
Буџет				4.600.000	8.134.000			
Програма за субвенционирање на вработување								
Корисници	800	600	1.680	1.241	855	800	820	861
Буџет	111.800.000	110.150.000	39.900.600	264.621.000	235.450.000	236.200.000	236.000.000	234.866.000
Финансиска поддршка на правни субјекти (мали и средни претпријатија, занаетчии) за отварање на нови работни места								
Корисници						90	100	127
Буџет						8.280.000	9.200.000	13.269.653
Програма за организирање јавни работи								
Корисници	1.400		5.000			4.000	4.000	
Буџет	47.500.000		228.980.000			121.600.000	60.800.000	
Програма општинско-корисна работа								
Корисници						20		100
Буџет						600.000		3.600.000
Програма за практиканство								
Корисници	600	30	650	150	300	833		
Буџет	15.000.000	360.000	13.500.000	2.250.000	4.500.000	5.695.000		
Економско јакнење на жените-жртви на насилство								
Корисници			доп. деф.	125	70			
Буџет			35.000.000	17.468.850	10.463.880			
Програма за поддршка за вработување на Роми								
Корисници		200	50	34				
Буџет		4.800.000	3.060.000	2.000.000				
Пилот програма - Анкетари за спроведување на Анкетата за слободни работни места								
Корисници		90	60	40	40	26	26	
Буџет		730.000	300.000	200.000	200.000	161.200	161.200	
Промоција на претприемништво и обука за дефицитарни знаења и вештини на ПТ								
Корисници			30					
Буџет			307.500					
Пилот програма - Мобилност на работната сила								
Корисници				до 20				
Буџет				370.000.000				
Програма за субвенционирање на плодоуживателите на државно земјиште								
Корисници						100	26	26
Буџет						4.255.800	2.246.400	2.246.400
Програма за подготовка за вработување преку обуки финансирани од ИПА								
Корисници								1.683
Буџет								26.649.743
Пилот програма- Инкубатори на занаетчии								
Корисници								10
Буџет								696.000
Пилот програма за вработување на припадниците на ромската етничка заедница								
Корисници								20
Буџет								5.088.240
Вкупно								
Корисници	8.300	6.565	12.162	6.947	7.265	10.183	9.472	10.314
Буџет	297.600.000	294.191.921	825.102.860	526.843.350	499.378.880	604.524.400	554.800.000	553.322.983

Од табелата можеме да забележиме дека се претставени сите видов на програми кој се донесени со Оперативните планови на Министерството за труд и социјална политика од 2007 година па се до денес. Како прво важно е да забележиме дека од 2007 година до 2013 година вкупниот број на корисници на програмите се зголемува во континуитет, а исто така имаме зголемување и на сретствата кој се трошат за реализација на тие програми. За разлика од тоа пак во годините што следнуваат состојбата варира односно бројот на корисниците се зголемуваат и намалуваат но не толку значително. Најголем број на корисници на овие програми е забележан во 2009 година односно 12.162 корисници на програмите.

Во 2007 година дефинирани се неколку активни политики во рамките на оперативниот план и тоа: 1) Извршување на јавни работи во локалните заедници, со максимално траење на ангажманот до 3 месеци; 2) Поддршка за самовработување (семеен бизнис) и поддршка за прво вработување на лица до 27 години (практиканство), наменети за лицата од неразвиените подрачја, долгорочно невработените (над 5 години без работа), корисници на паричен надоместок по основ на невработеност и млади лица до 27-годишна возраст кои првпат се вработуваат. Она што мора да се напомене во овој дел е дека лицата кои учествуваат во програмата за самовработување, се обврзуваат најмалку три години да не може да се вратат во евиденцијата на невработени лица; 3) Ангажирање на невработени лица од најнеразвиените региони во извршување на градежни работи, еколошки проекти и сл.; 4) Субвенционирање на вработување на самохрани родители, хендикепирани лица и деца без родители (загрозени социјални категории). Субвенционирањето на вработувањето подразбира обезбедување на бруто плата од страна на државата во траење од 6 месеци, по што работодавачот е обврзан да ги задржи лицата најмалку уште 18 месеци на работното место; 5) Обука и совети за невработените за преквалификации, контакт со работодавачите, усовршување на нивните знаења и вештини, обука за компјутери и сл. Во рамките на оваа програма околу 3.000 лица се вклучени во програмите за обуки за познат работодавач (преку преквалификации невработените по завршените обуки се примаат на работа кај договорените работодавачи и при тоа фирмите имаат обврска да не ги отпуштат тие лица минимум една година).

Активните политики на пазарот на труд во 2008 година се насочуваат кон: - програмите за самовработување (500 лица); - програма за формализирање на постојан бизнис (целта е намалување на сивата економија, вклучени 107 лица, а лицата кои ќе учествуваат во програма не смеат да се вратат во евиденција на невработени лица минимум 3 години); - обуките и подготовките за вработување и преквалификација (околу 3.000 лица); - програми за субвенционирање на вработувањето (наменета за вкупно 600 лица) и програмите за практиканство (30 лица). Вкупните сретства за имплементација на овие политики во 2008 година во однос на 2007 година можеме да забележиме дека се намалени. Овде е значајно да се напомене дека за време на учество во самите програми, а за некои програми и до 3 години по завршетокот на програмата, овие лица корисници остануваат надвор од евиденцијата на невработени лица. Со ова се влијае врз краткорочното намалување на невработеноста.

Оперативниот план од 2009 година ги содржи голем дел од програмите кој се спроведуваа во 2008 година, меѓутоа дополнет со уште неколку нови програми кој вклучуваат нови категории на невработени лица. Програмите кои се опфатени со АППТ во 2009 година се: - програмата за самовработување; - програма за формализирање на постојни бизниси; - програма за подготовка за вработување (обуки, доквалификации, преквалификации и сл.); - програма за субвенционирање на вработување; - програма за организирање на јавни работи; - програма за практиканство; - економско јакнење на жени-жртви на семејно насилство; - програма за поддршка за вработување на Роми. Овој оперативен план има најголем број на корисници, и исто така најмногу сретства се имаат издвоено за реализација во споредба со останатите.

Активните програми за вработување во 2010 година се надополнети за разлика од 2009 со следниве програми: програма за промоција на претприемништвото преку постоечки бизнис инкубатори и обука за одделни дефицитарни занимања на пазарот на труд. Можеме да забележиме дека планираниот буџет за имплементација на овие програми е намален во однос на претходната година.

Во 2011 исто така имаме проширување на категориите на специјализирани обуки со фокус на дополнителни дејности и категории на невработени лица (туризам, текстилна индустрија, енергетика, професионални војници и сл). Програмата за мобилност на работна сила е нова програма, и таа треба да биде стимул за невработените лица да прифатат работа која е минимум 60 километри одалечена од

местото на живеење. Оваа програма пред се се однесува на лицата со високо образование. Промена се случува кај програмата за подготовка за вработување, во делот за обука кај познат работодавач, обврската да се задржи невработеното лице на работа се намалува од 12 месеци на 6 задолжителни месеци. Други промени се однесуваат кај програмата за самовработување и кај програмата за формализирање на постојни бизниси, со тоа што лицето кое учествува во програмите, останува надвор од евиденцијата на невработени во наредните четири години (без разлика дали фактички работи), наместо три како што беше пракса во претходните години. Планираните сретства за имплементација на програмите и оваа година се намалува во однос на претходната.

Во оперативниот план за 2012 година покрај продолжувањето на поголемиот дел на програмите од 2011 година, имаме и воведување на нови мерки: -програма за општинска работа; -програма преку обука до одржливо самовработување и субвенционирано вработување; - програма за финансиска поддршка на правни субјекти (мали и средни претпријатија, занаетчии) за отворање на нови работни места; програма за субвенционирање на плодоуживатели на државно земјоделско земјиште. Програмата за општинска работа е наменета за невработени лица кои потешко се вклучуваат на пазарот на труд и има за цел преку 5 месечни работни ангажмани на тие лица да им помогне да стекнат одредени вештини и полесно да најдат работа во иднина. Програмата - преку обука до одржливо самовработување и субвенционирано вработување, има за цел да ангажира дел од лицата кои во претходните години имаат учествувано во обуките за вработување на тој начин што ќе им субвенционира самовработување, или пак вработување кај познат работодавач по истекот на обуката, при што работодавачот е обврзан да вработи минимум 70% од лицата кои учествувале во обуката и да ги задржи на работното место минимум 1 година, по истекот на шестмесечното субвенционирање на бруто платата за овие лица од страна на државата. Програмата за поддршка на мали и средни претпријатија и занаетчии со цел отворање на нови работни места, подразбира давање на неповратна материјална помош за опрема и сл., со што претпријатијата се обврзуваат да вработат невработено лице на минимум 1 година, или доколку во меѓувреме го отпуштат тоа лице, повторно да вработат друго регистрирано невработено лице во АВРМ. Програмата за плодоуживање на државно земјоделско земјиште им овозможува на невработените лица приматели на социјална помош да се стекнат со право на плодоуживање на

државно земјоделско земјиште, со што лицата ќе бидат регистрирани како индивидуални земјоделци на кои земјоделе им е основна дејност и при тоа, една година ќе им биде исплаќан паричен износ во висина на социјалната помош и ќе добијат социјално осигурување, а во наредната година ќе добиваат 50% од социјалната помош месечно и обезбедено целосно социјално осигурување од страна на државата. По извршената регистрација како индивидуални земјоделци, на овие лица им престанува правото на користење на социјална парична помош согласно со Законот за социјална заштита. Вкупниот број на корисници на програмите и обемот на сретства е зголемен во однос на претходната 2011 година.

Во оперативниот план за 2013 година можеме да забележиме дека ги содржи истите програми од претходната 2012 година. Можеме да забележиме дека вкупниот број на корисници и обемот на сретства за реализирање на програмите е намален во однос на претходната година.

Оперативниот план за 2014 година покрај продолжувањето на програмите од претходната година има воведување на нови програми: -програма за подготовка за вработување преку обука финансирани од ИПА; -пилот програма- Инкубатори за занаетчи; - пилот програма за вработување на припадниците на ромската етничка заедница. Обемот на сретства за реализирање на програмите е намален во однос на претходната година а бројот на корисници е зголемен.

Од табелата можеме да забележиме дека програми за кој се оделуваат најголем дел од сретствата, најголем број на корисници и најдолго време на реализирање се програмите: -програмата за подготовка за вработување преку обука, која се спроведува секоја година со опфат од 4000 вработени во просек; -програмата за јавни работи, која е активна 4 години со околу 4000 до 5000 корисници; -програма за самовработување и субвенционирање на вработување, која опфаќа околу 800-900 корисници. Останатите програми се најчесто или пилот програми кој се реализираат само неколку години или програми кој опфаќаат мал број на корисници.

Според некои направени истражувања а и според досега кажаното можеме да забележиме дека структурата на АППТ, особено програмите кој се опфаќаат најголем број на корисници се помалку продуктивни. Тоа е поради фактот што корисниците не ги подобриле своите шанси за наоѓање на трајно вработување. АППТ мора да бидат проследени со добро структурирана методологија за следење и имплементација на

ефектите од политиките, односно резултатите кој се постигнати од самите програми на лицата кој што биле дел од тиа програми. Со таков систем се овозможува да се утврди оправданоста на програмите, а исто така и нивно подобрување.

Исто така и во Извештаите на Европската комисија во поглавјето за социјална политика и вработување се нотира на мала активност на пазарот на труд, голема долгорочна и младинска невработеност. Се критикува државниот буџет наменет за активната програма на пазарот на труд, како несоодветен и намален, а спроведувањето на активната политика на пазарот на труд, се смета дека претставува предизвик за Агенцијата за вработување која е во (долгорочен) процес на модернизација. Се заклучува дека најголемиот работодавач во земјата е сè уште јавниот сектор, а вработувањето во сивата економија не е намалено. Крајниот заклучок за сегментот на пазарот на труд укажува дека е направен мал напредок во областа на социјалната политика и вработувањето, невработеноста е многу висока и направен е ограничен напредок во постигнувањето на ефикасен и инклузивен пазар на трудот. Долгорочната невработеност, високата невработеност кај младите лица, многу малото учество на жените на пазарот на трудот и високите нивоа на неформално вработување остануваат големи предизвици.

Заклучок

Од сето ова можеме да заклучиме дека состојбите на пазарот на труд се суште далеку од добри. Имаме драстично намалување на стапката на невработеноста, односно најниска стапка на невработеност до сега од 27,3%. Меѓутоа доколку ги погледнеме економските резултати што ги остваруваме, односно стапката на раст на БДП во тој случај ќе забележиме дека ова намалувањето на стапката на невработеност не ги дава посакуваните резултати.

Исто така доколку го погледнеме процентот на долгорочна невработеност ќе забележиме дека е суште доста висок, односно над 80% од невработените се долгорочно невработени. Исто така имаме висока невработеност кај младите, односно на 50% од малдите се невработени. Ова се двата клучни типови на невработеност кој што треба да се решаваат во иднина.

Активните политики на пазарот на труд и даночните политики на пазарот на труд имаат минимално влијание врз ова намалување на невработеноста, меѓутоа капацитетот на овие мерки е мал, односно неможат да донесат поголеми промени во стапката на невработеност. Друг фактор кој влијае врз намалувањето на стапката на невработеност се зголемениот број на запишани студенти, бројка која што претставена во процент последните години изнесува над 98%. Иселувањето на голем број лица, односно според некои податоци на Светска Банка над 250.000 лица ја напуштиле државата, претставува уште еден фактор кој влијае врз намалувањето на стапката на невработеност. Исто така промените во законската регулатива влијаеа врз намалувањето на бројот на невработените. Дел од намалувањето на стапката на невработеност е исто така и поради зголеменото ниво на Странски директни инвестиции.

Меѓутоа доколку погледнеме дека нивото на реална сиромаштија е зголемено, односно повеќе од половина од населението живее во сиромаштија. Исто така тука важно е да се напомене дека од година во година се зголемуваа нееднаквоста во приходите помеѓу богатите и сиромашните.

Кога имаме една ваква состојба на пазарот на труд можеме да заклучиме дека оваквото решавање на проблемот со невработеноста не е претставува решение на проблемот, туку создава и низа други проблеми.

Користена литература

1. Таки Фити, “Основи на Економија”
2. Владимир Серјевиќ, Часлав Петровиќ, “Основи Макроекономије”
3. Роналд Г. Ехренберг и Роберт С. Смит, “Модерна економија на трудот– Теорија и јавна политика”
4. Државен завод за статистика, <http://www.stat.gov.mk>
5. Министерство за труд и социјална политика, <http://www.mtsp.gov.mk>
6. Светска Банка, <http://data.worldbank.org>
7. Фонд за здравствено осигурување на Република Македонија, <http://www.fzo.org.mk>
8. Фонд за пензиско и инвалидско осигурување на Република Македонија, <http://www.piom.com.mk/>
9. Министерство за финансии, <http://finance.gov.mk>
10. Европско статистичко биро, Eurostat, http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/statistics/search_database